

PAPER DETAILS

TITLE: TERITORYAL TARIHYAZIMI

AUTHORS: Fuat HACISALIHOGU

PAGES: 382-406

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1735985>

TERİTORYAL TARİHYAZIMI TERRITORIAL HISTORIOGRAPHY

Fuat HACİSALİHOĞLU*

Makale Bilgisi

Başvuru: 27.04.2021

Kabul: 23.08.2021

Article Info

Received: Apr, 27, 2021

Accepted: Aug. 23, 2021

Öz

Zaman içerisinde semantik değişimlere uğramakla birlikte en basit anlatımla belirli kriterlere göre insan topluluklarını tasnif ve tahdit suretiyle müşterek bir ad altında tanımlayıp kolektif hareket etme zemini sunan ulus fenomeni bu işlevinin doğal bir sonucu olarak dünyayı da egemenlik alanlarına ayırıştırır. Pekâlâ, tersinden okuma ile bu alanların ulusları yaratabileceği de ileri sürülebilir. O halde bir biçimde üzerinde var olunmuş bulunulan bu egemenlik alanları mıdır kolektif hareket etmeyi sağlayan, yoksa daha kolay bir akıl yürütmeye bu alanlar için mi kolektif hareket edilir. Dahası insan mı toprağı işler toprak mı insanı sorunsalına felsefi bir yanıt gerekir.

Modern dönemin etnisite bazlı anlayışına indirgenmediğinde ulus, zengin bileşenleriyle birbirinden farklı toplumsal yapılar inşa etme potansiyeline sahiptir. Toplum, bu bileşenlerden örtük olan doğum yeri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yerlilik mefhumu temelinde siyasallaştırıldığında alternatif bir ulus modeline evrilebilir. Sınırları belirli, iyi tanımlanmış bir coğrafyada çok toplumluluk üzerinden kader birliği yapmış kolektif topluluğa dönüşümde yerlilik üzerinden meşruiyet kazanan bir paradigmanın üretimi özgül kolektif tarihsel deneyimleri meydana çıkaracak bir anlatıya ihtiyaç duyar. Bilinmeyen bir metot ya da anlayış inşa/icat etme kaygı ve iddiası taşımayan bu çalışma, tarih yazıcılığında var olan fakat tam ifadesini bulup kavram(sal)laştırılmamış bir yaklaşımı kuramsal temelde irdeleyip belirginleştirerek görünür kılmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Teritoryalite, teritoriya, tarihyazımı, tarih kuramı

Abstract

In the course of time semantically changing, the phenomenon of nation is basically a way to describe human communities under a common name by classification according to some criteria and is a ground for collective action. Nations,

* Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fuathacisalihoglu@hotmail.com, Ordu Türkiye

as a result, divide the world into sovereign areas. It is also possible to argue that these areas constitute nations. So, do the sovereign areas on which one is somehow existing provide a collective action, or, more simply, is the collective action taken for these areas? Moreover, the question of that which it is human being to cultivate land or the land does so requires a philosophical answer.

Unless it is oversimplified in a modern ethnical understanding way, nation with its affluent components has potential to construct different social structures. If politicized on the basis of birth place and nativity, society can evolve into an alternative nation model. In a well-defined land such a paradigm gains legitimacy over nativity in the process of transformation from multiple-community to collective community sharing a common fate. And this paradigm needs a narrative which reveals specific and collective historical experiences. Intended not to construct or invent a previously unknown method, the text's aim is to examine theoretically and make more visible an already existing but not conceptualized approach in historiography.

Keywords: Territoriality, territory, historiography, theory of history

Giriş

Tarihyazımı alanında farklı yaklaşımlar ve yöntemler belirleme noktasında hızlı bir gelişim sergilendiği söylenemez. Bu disiplin, mahiyeti gereği eskiyle uğraştığından olsa gerek reformist bir yapı sergile(ye)mez, sergilemesi de beklenmez. Tarihyazımı azımsanamayacak bir çoğunluk tarafından -en azından bu yazının kaleme alındığı dönem ve mekân çerçevesinde- ironik bir biçimde tarihçilik mesaisinin dışında bir faaliyet alanı olarak görüldüğünden bu alanda yapılan çalışmalar disiplin içerisinde hak ettiği değeri pek bulamaz.

Geçmişin sırrına ermek doğanın gizemini çözmek kadar yalın değildir. Bu tümce ne tarihi yüceltme ne de pozitif bilimleri küçümseme niyetiyle sarf edilmiştir. Doğa bilimlerinde olduğu gibi genel geçer ve kesin nitelikler gösteren dizgesel bilgi oluşturma adına -Demokles'in kılıcı misali- şart koşulan bilimsel normlar hakikate ulaşma uğraşısı içinde olan tarih için de geçerlidir. Ancak tarih metodolojisinin mekanik bir işleyişe sahip olmayan betimleme, anlatı ve yorumlama teknikleri izafi yanılığlara neden olabilecek niteliktedir. Ampirik ve evrensel varsayımlardan uzak olan bu disiplin insan davranışlarının tarihsel enformasyonunu meydana çıkarırken yine insan zihninin ürünü olan ideolojik, metaforik ve retorik unsurlarla bin yıllardır formüle edilerek kendine has (sui generis) katılmış epistemolojik bir alan yaratmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla tarihin mutfağı olan insan doğasının çetrefil dünyası, insan düşüncesinden bağımsız olarak tabiatın değişmez(!) kanunlarıyla meşgul olan bilimlere göre çok değişkenli bilinmeyenler üzerinden anlamlandırılmaya çalışılır.

Tarih yazmanın basit bir merak ile ortaya çıkmış olduğu varsayılsa bile bu eylemin kendi mecrasında akmayan bir seyir izlediği bilinir. Edebiyatın bir kolu olarak ortaya çıkan -esasen entelektüel bir uğraş alanı olan- bu yazınsal tür, sosyo-politik alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak akademik bir disiplin hüviyeti kazanmasına rağmen yakın zamanlara kadar siyasal bir erkin, teolojik bir kurgunun ya da düşünsel bir kavrayışın etkisi dışında olağan gelişim çizgisini takip etmekte zorlanmıştır. Tarihin salt entelektüel bir uğraş alanı olarak var olma ihtimali -istisnalarla birlikte- henüz temenni düzeyindedir.

Bu yazgısıyla tarih yazıcılığı siyasi pragmatizmin meşruiyet sağlama gereçlerinden birine dönüşmüştür. En sade anlatımla bu aygıt önceleri monarşik yapılarda hanedanın tanrısal gücünü onarken sonraları hümanizmanın etkisinde ilkin birey sonra ise ulusu tanımlayıp daha geniş bir kitlenin varlığını tescile çalışmıştır. Bu memuriyetin dışında tarihçilik mesaisinin yanlışlanabilir gerçeklikler labirentinde -takdir edilesi- salt gerçeğe ulaşma uğraşısının yazım/metot yönünden ilerleme kaydetmesi şarttır.

Bu geliştirilmeye muhtaç, öncül metinde ileri sürülen merkezî argümandan uzaklaşmamak için farklı düşünürlerin görüşlerine elden geldigince değinilmeyerek savrulma ve sapmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bağlamından koparmamak kaydıyla teritoryal düşünüşün siyasal literatürdeki karşılıklarına derinlemesine nüfuz edilmeyerek daha ziyade sınır teması çerçevesinde toplumların meşruiyet kaynağı arayışına a priori bir paradigma arayışına girilecektir. Nitekim teritoryal tasarımın bilinçli olarak tarihsel kurguyu biçimlendirmesi henüz yeni sayılabilecek bir tecrübedir. Bu metinde etnik oluşumlar üzerinden değil mekânsal aidiyetler penceresinden toplumsal bir geçmiş anlatısının olabilirliği dahası alternatif bir meşruiyet alanının kurgulanabilirliği, varsayılan tarihsel kuram üzerinden etüt edilecektir.

Sosyal ve Siyasal Bir Kavram olarak Teritorya

Sosyal bir varlık olarak insan, aynı canlı türüne ait olmanın getirdiği doğal türdeşliğin ötesinde bireysel serüveninde -bir kısmını kaybetse de- çoklu kimliklerini besleyen farklı organizasyonlara dâhil olma gereksinimi duyar. En temelde ailede başlayan bu sosyalizasyon güvenlik başta olmak üzere pek çok nedenden dolayı çeşitli mahfillere katılım ile zaman içerisinde çeşitlenir. Bu bireysel seçimlerin oluşturduğu kümülatif içtimaî temayüller, toplumların tarihsel süreçteki siyasal tecrübelerini de belirler. Buna karşın tercih edilemeyen seçenekler de vardır ki bunlardan arkaik olanı kan bağı ile ilişkili olarak soylar, boylar ve kabileler üzerine kurulu toplumsal bir örgütlenme iken modern(!) olanı yerel yakınlık ilkesiyle siyasi eylem sahasında radikal

bir değişimin gerçekleştiği toprak ve mülkiyet üzerine siyasal bir örgütlenme¹ modelidir.

Esasen bu iki örgütlenme biçimi menşe olarak birbirlerine yabancı değildir, soy (jus sanguinis) ve doğum yeri (jus soli) karşılıklı olarak sıkı bir ilişki içerisinde geçişkenlik arz eder. Nitekim siyasal referansları ile öne çıkan *ulus* (nation) kavramının tarihsel ve etimolojik köklerine inildiğinde sözcüğün Antik Yunan dilindeki *gen* fiilinin Latince fiil çekimi olan doğmak anlamındaki *nasci/natus* ve *doğum* veya *doğum yeri* müşterekliğiyle hemşehrilik² ilişkisi içerisinde olanlar anlamına gelen *natio* kelimelerinden türetildiği görülür. Başlarda aileden büyük, aşiretten küçük bir yapı sergileyen ulus, Roma'ya dışarıdan gelen yabancı hemşehrileri tanımlamak ve biraz da aşağı görmek için kullanıldı.³ Bununla birlikte Romalılar zamanla hem kendi yurttaşlarını hem de yabancıları kategorize etmek için doğum yerini esas almaya başladılar. Sonraları Orta Çağ'da yükseköğrenim için Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelenler arasından aynı ya da yakın memleketlerin üyeleri benzer ya da müşterek kültürel yaşamlarını korumak ve devam ettirebilmek için bir menfaat topluluğu oluşturup beraber hareket ederek ulus (nation) adı verilen Batılı Hristiyan öğrenci gruplarını oluşturdular. Devrin Paris Üniversitesi'nde; *l'honorable de nation France* (asil Fransa ulusu), *la fidele nation de Picardie* (sadık Pikardi ulusu), *la vénérable nation de Normandie*

¹ Henry Sumner Maine, *Ancient Law: Its Connection with The Early History of Society, and Its Relation to Modern Ideas*, John Murray, London 1863, s. 107., Lewis Henry Morgan, *La société archaïque*, Présentation et Introduction de Raoul Makarius, Anthropos, Paris 1971, (1ère éd., 1877), s. 3.

² Hemşehrilik bağlamında Roma'da siyasal bir statü belirtisi olan yurttaşlığa katılımda doğum sonrası bazı seremonilerin yapılması gerekiyordu. Yurttaş babanın yeni doğmuş çocuğunu havaya kaldırıp kabul etmesi ile yeni bireyin aile içinde tanınması işlemi daha sonra bu çocuğun her beş yılda bir Censorlarca tutulan ve titizlikle gözden geçirilen kabiledaki yetişkin yurttaşlar listesine eklenmesiyle resmileştirilirdi. Bununla birlikte M.Ö. 4'te Augustus yasasıyla vatandaşlık hakkı için yeni doğan tüm çocukların 30 gün içerisinde bir yetkili huzurunda kayıt altına alınmaları şart koşulmuştu. Derek Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 50, 51.

³ Benzer kullanım *ethnos* sözcüğü için de geçerlidir. Semantik olarak *ethnos* ve *nation* sözcükleri hemen hemen paralel ima ve anlamlar barındırmaktadır. *Ethnos*, en azından ilk kullanımında ortak kökene dayanan kabile ile doğum yeri müşterekliğinde ortak yaşam alanını paylaşılanları tanımlamıştır. *Ethnie* ile önceleri kırsal kesimde (periferide) ziraatla uğraşanlar kast edilmiş, sonraları ise kentlilerin İbrahimî dinlerine karşı çok tanrılı geleneksel dinlerini terk etmeyen paganlar ve yabancılar için -biraz da onları ötekileştirme adına- olumsuz bir manada kullanılmıştır. Bununla birlikte modern literatürde kullanılan *ethni+city* sözcüğünün ikinci kısmının bir yerleşim yerini kastettiği düşünülürse -ki Latince *civitas* tarım arazisiyle çevrili kent demektir- bu kavramla yine *nation* sözcüğündeki gibi bir arada uyum içinde yaşanan teritoryal bir alana gönderme yapıldığı görülecektir.

(muhterem Normandiya ulusu) ve la contante nation de Germanie (vefakâr Almanya ulusu) adlarını taşıyan dört ulus mevcuttu.⁴

Bu manzarada bahsi geçen her ulus kendi dilsel ve dinsel davranış biçimini ötekilere karşı muhafaza etmesine rağmen modern ulusçuluk olgusuyla ilişkilendirilebilecek etnik köken veya başka sorunlar henüz ortaya çıkmamıştı. Nitekim gurbette edinilen bu kimlikler sılaya dönüldüğünde kendiliğinden ortadan kaybolmaktaydı. Ancak yine de Avrupa’da ulus anlayışının kesin olmayan çizgilerle dil, toprak ve din olgusu üzerinden geliştiği söylenebilir. Zira birkaç yüzyılın ardından belirmeye başlayacak ulusçuluk, ilhamını geç Orta Çağ tarihselliğinden alacaktır. Bununla beraber ulusun soy ya da ırkı çağrıştıran anlamı dönemsel olarak silikleşerek bazen sadece bir ülkede oturanları anlatmak için kullanılmaya devam edecektir.⁵

Mekânla tanımlı bu iltisaklı yurttaşlar topluluğuna gönderme yapan ulus, bu derunî anlamıyla toplulukların kategorize edilmesine doğal bir biçim verirken⁶ doğum yeri özelinde coğrafya da siyasî ve antropolojik bakımdan topluluğu tayin edici doğal bir unsur olarak belirir. Tek yönlü olmayan bu ilişkide çoğu kez uluslar coğrafyaya ad verirken coğrafyanın da uluslara ad verdiği olur. Böylece coğrafya, Aristoteles’in tariflediği *politik insan* tarafından siyasal bir niteliğe bürünür. Aristoteles’in bu popüler sözü genelde “insan bir politik hayvandır” biçiminde çevrilir. Cümlemin aslı “İnsan, doğası gereği bir *polis*’te yaşamak zorunda kalan hayvandır (...) Dışlanan -siyasal birliğin sağladığı yararlardan nasiplenemeyen veya zaten kendine yeterli olduğundan nasiplenme ihtiyacı duymayan- insan, *polis*’in parçası değildir ve dolayısıyla da ya bir hayvan ya da bir Tanrı olmalıdır.” Bu dolaylı anlatımla insanın, doğası gereği bir kent ve onu çevreleyen tarım arazisiyle var olabileceği ileri sürülür.⁷

Mekân üzerinden görünür kılınan ulus sadece siyaseten değil sosyolojik ve antropolojik olarak da coğrafyası tarafından şekillendirilir. Biyosfer etnogeneze etkileşimi bağlamında insan yaşam sürdüğü toprağa fiziksel belki biraz da metafiziksel bir evrimle entegre olmakla kalmaz, toprak da toplumun sosyo-politik tabiatının oluşumunda fonksiyonel bir rol üstlenip toplumsal

⁴ Guido Zernatto, “Nation: The History of a Word”, *The Review of Politics*, Trans. Alfonso G. Mistretta, Volume 6, Issue 3, July 1944, s. 352-355.

⁵ Batı literatüründe ulus (nation) sözcüğünün sözlük anlamları için bkz. Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit ve Gerçeklik”*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s. 29-36.

⁶ Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, Çev. Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul 2006, s. 379.

⁷ Aristotle, *The Politics of Aristotle*, Trans. and with notes by Ernest Barker, Clarendon Press, Oxford 1948, s. 1253b, 1278b. Aktaran; Heater, s. 31, 32.

normları meydana çıkaracak müşterek bir kültür dairesinin oluşumuna zemin sunarak söz konusu kütlenin, yaşam döngüsü çerçevesinde kazanılmış bir duyuşla toplumsal karakterini ve siyasal örgütlenişini biçimlendirir.⁸

Somutlaştırmak gerekirse henüz modern zamanlara geçilmeden önce birincil ihtiyaçlarını karşılama noktasında insan, hangi üretim ilişkisi içerisinde bulunursa bulunsun -devşiricilik, ziraatçılık, besicilik gibi- toprağa bağımlı bir gelişim göstermek mecburiyetindeydi. Bu zorunluluk coğrafi paydaşlık temelinde gelişim gösteren toplumsallaşmayla birlikte mülkiyet zilyetliği düşüncesini doğurmuş, bu da toprağın sahiplenilmesi ve korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan felsefi bir düşünceye sahip olunmadan da idrak edilebilir bir paradigmadır toprağa bağlanma düşüncesi. Ancak insanın her koşulda yaşamasını sağlayan uyarlabilir yeteneklerine rağmen kendini biçimlendiren ve genetik kodlarına sinen, yani etnogenezinin oluşumuna doğrudan etki eden coğrafyasının özlemi peşinde olmasında mistik bir yan aranabilir.⁹

⁸ Platon'un varsayımlarına dayanarak coğrafyanın insanların mizaçlarına ve uygarlık seviyelerine etki ettiğini ileri süren Strabon; kavimlerin tabiatlarının, yaşadıkları çevreye ve iklime göre şekillendiği yönündeki görüşleriyle İbn-i Haldun ve biyosfer etnogenezi bağlamında insan ve çevre arasındaki ilişkiyi formüle eden Gumilëv ile Vernadsky ikilisi sosyal antropoloji açısından insan coğrafyası (antropogeography) çalışmalarına arkaik birer temel oluştururlar. Bu görüşlere ek olarak belirtmek gerekir ki; coğrafi determinizmin çok isabetli tespitlerine rağmen toplumların özgün normları, benzer mekânı paylaşırsalar da komşu halkların yazgılarında biricik ve müşterek kültür özdeşliği sağlanmasına engel teşkil eder. Zira kültürü oluşturan iç dinamikler varoluşsal farklılıklar arz eder.

⁹ Halkların alışkın oldukları şartlara sahip yerlere göç etmesi, hem kendilerini etnik bir disiplin olarak muhafaza etme hem de beslendikleri çevreyi tahrip olmaktan koruma duygusundan kaynaklanmış olabilir. L. N. Gumilëv, *Etnogenezi, Halkların Şekillenmesi Yükseliş ve Düşüşleri*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2016, s. 244. Duygu, dürtü veya içgüdü her ne sebeple olursa olsun diasporik hareketler eski yurtlarının peşindedirler. Yani her durumda, göçmenler anavatanlarında alıştıkları benzer koşulları ararlar. İngilizler; özellikle koyun yetiştirebilecekleri Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Avustralya bozkırlarında, ılıman iklime sahip ülkeleri tercih ettiler. Tropikal bölgeler onların ilgisini çekmedi; oralarda ancak sömürge yetkilileri ve tüccarlar gibi hareket ettiler. İspanyollar, yağmur ormanlarını göz ardı ederek kuru ve sıcak iklime sahip alanları kolonileştirdiler. Ruslar tüm Sibirya'yı ele geçirdi ancak sadece taygaların eteklerini ve nehir kıyılarını yaşanılır olarak gördüler. <https://kemavrora.ru/tr/etnogenezi-biosfera-zemli-iz-nedavno-prochitannogo-gumil-v-lev---etnogenezi-i.html> Bazen ata topraklar mekânsal ve zamansal olarak çok uzakta kalsalar da pek çok nedenden ötürü meşruiyet arayışında araç olarak kullanılmaya devam edilirler. Batı Avrupa uluslarının Ari söylemleri doğrultusunda Himalayalar'da yurt arayışı veya Anadolu Türklerinin merkezî Asya ile tarihsel bağ kurma çabası bu öze dönme arzusunun bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki; bazen bu eski yurtlarda yaşayanlarla biyolojik olarak etnik bir bağ kurulsa da modern ulusal kimliklere sahip olanlar bu en eski akrabalarla bağ kurmak istemeyebilirler. Zira genetik olarak tespit edilen soy ağacı şimdinin edinilmiş kimliğiyle örtüşmeyebilir.

Uygarlıkların başlangıcındaki göç hareketleriyle su havzaları etrafında yerleşik hayata geçilerek kurulan tarım toplumları beraberlerinde birtakım sorunları da getirmişti. Kırsal ve göçer yaşam sonrası bu yeni örgütlenmede hasadın iyi geçmemesi, beklenmedik taşkınlar ya da yabancı saldırılara açık olma gibi pek çok sebep toplumsal kargaşa yaşanma ihtimalini artırmıştır. Bu olasılığa karşı örgütlü ve ritüelleşmiş temeller üzerinde yeni inanış ve yönetim pratikleri geliştirilerek yerel bağlılık kalıpları çerçevesinde yerleşiklik kurumsallaştırıldı. Bu örgütlü yapının sürekliliğiyle beraber toplumsal hayatın her alanında yaşanan yerleşme ileride belirecek ulus ve ulusçuluğun temel argümanları olacak folklorik öğelerin oluşumuna zemin hazırlamış oldu.¹⁰ Bu süreç doğada pastoral yaşam süren göçer tayfalar için farklı öğeler üzerinden işlemiştir. Ancak yerleşik ve göçer yaşam biçimleri tüm farklılıklarına rağmen toplumsal birlikteliği ve sürekliliği sağlayan halkları meydana çıkarmıştır.

Halk kütlesinin mevcudiyeti devlet tesmiye olunan organizasyonun soyutluğunu tam olarak ortadan kaldırmaz, bu siyasal varlık ancak uzam, yani ölçülebilen uzay kesiti üzerinde fiziksel ve duyuşsal bir etkileşim alanı olan teritorya¹¹/ülke/vatan edinimiyle somutlanır. Teritorya, devletin egemenliğine tabi kılınmış, siyasal iktidarın normlarının ve emretme kudretinin geçerli olduğu yeryüzünün sınırlarla çevrili coğrafi bir kesimidir.¹² Teritoryalite ise kütlenin teritoryal sosyalizasyonunu gerçekleştirdiği mekânın politik süreçlerle ilişkili organizasyonudur.¹³ Bu bağlamda teritorya, siyasal erkin mekânsal tescilidir. Bu mekânı salt sınır teması üzerinden kartografik bir metalaştırma aracı olarak değil modern anlamda ekseriyetle hudutları belirli ve ayrıcalıklı bir yer olarak kabul etmek ancak daha da önemlisi hesaplanabilir ve üç boyutlu hale getirilebilir¹⁴ bir fenomen olarak kavramak gerekir.

¹⁰ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2002, s. 58-60.

¹¹ “Teritorya, Batı politik düşüncesi içerisinde nispeten yeni bir kavram. Klasik Latince *territorium* çok nadiren kullanılan bir terimdir; bir kasaba gibi politik bir yerleşimi [*settlement*] çevreleyen araziye [*land*] ifade ederdi (...) Terim sonradan müstakil politik bir unsura ait arazileri tanımlamak için çok daha geniş bir anlamda kullanılmaya başlandı. O zaman bile, sınırları sıkı sıkıya belirlenmiş bir bölgeden [*region*] ziyade üzerinde güç uygulanan bir alanı [*area*] işaret eden muğlak bir terim olarak iş görüyordu.” Stuard Elden, “Sınırları Olmayan Teritorya”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Çev. Utku Özmakas, C. 13, S. 1, Ocak 2020, s. 129.

¹² Atilla Nalbant, *Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 16., Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri, Devletin Yetkisi (Yer ve Kişiler Bakımından Çevresi ve Niteliği)*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1996, s. 30.

¹³ Ronan Paddison, *The Fragmented State, the Political Geography of Power*, Blackwell, Oxford 1983, s. 16.

¹⁴ Elden, s. 130.

Karmaşık bir fenomen olan teritorya dört deneyimsel boyuta sahiptir. “Teritorya toplumsaldır, çünkü insanlar onun içinde toplu olarak ikamet ederler; siyasaldır, çünkü topluluklar kendi alanlarını kurmak, korumak ve genişletmek için mücadele ederler. O, kültürel, zira ortak bir hafızayı içinde barındırır ayrıca ideolojik mücadeleler için bir araçtır. Ve teritorya bilişseldir, çünkü o kültürel, siyasal ve toplumsal sınırları ve mekânları öznelletiren ve hem özel hem de kamusal kimlik projelerinin özünde yer alan bir kapasiteye sahiptir.”¹⁵

Teritoryal tasarım, mekân ile düşünülen siyasal bir kurmacadır. Eğer sınırları belirlenmiş bir toprak var ise üzerinde yaşayanların homojenliğine veya heterojenliğine bakılmaksızın yalnızca coğrafi kadercilik zemininde bir arada yaşama iradesine bakılarak yurttaşlık kurumunun yani teritoryal bağın kendiliğinden oluştuğu söylenebilir. Bu senaryoda bağdaşık biyolojik gen haritalarına dayalı kabile akrabalığının önemini yitirmesiyle somut bir ikame alanı olarak yurttaşlık kurgusu etrafında başkalarıyla yaşam sürülen, paylaşılan coğrafyanın başrol aldığı görülür.

Teritoryal söylem alt kimliklerin marjinalleşmeden varlıklarını sürdürmesine imkân tanıyıp yurttaşlık temelinde demokratikleşme vurgusu yaparak aynı sınırlarla çevrili olanların farklılıklarının, bir dışlama ya da farklılaştırma aracı olmasını değil bilakis bu benzersiz pratiklerin alternatif bileşimini teklif eder. Bu mekân temelli yurttaşlık (domicile citizenship) anlayışı; doğumla, tercihle ya da evlilik yoluyla organik bir bağ şartı aranmadan, mekânı merkez alan bir yurttaş tipolojisi çizer.¹⁶

Bütün ulusçuluklar değişen oranlarda ve farklı şekillerde sivil ve etnik unsurlar içerir. Bunların bir kısmında teritoryal öğeler etnik olanlara baskınken ekseriyeti teşkil eden diğer kısmında aksi söz konusudur. Jakoben dönemdeki Fransız ulusçuluğu temelde sivil ve teritoryal olmakla birlikte siyasî-yasal bir topluluk içindeki Fransız yurttaşlarının kardeşliğini ve cumhuriyetçi vatanseverlerin birliğini teklif ediyordu. Ulusu, belli bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu olarak tanımlarken Fransız aydınlanmacılarının aklında tam da bu vardır. Yeni bir siyasal biçim, rasyonel devlet ve teritoryal ulus. Bu Batılı teritoryal model ortak tarihî anılar,

¹⁵ Mabel Berezin, “Territory, emotion and identity: spatial recalibration in a New Europe”, *Europe Without Borders: Remapping Territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, Eds. Mabel Berezin and Martin Schain, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2003, s. 7.

¹⁶ Dora Kostakopoulou, *The Future Governance of Citizenship*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 119.

mitler, simgeler ve geleneklere bağlanmış ancak türdeş kılma ısrarında bulunmamıştır.¹⁷

Antropolojik bir entegrasyon modeli olarak doğumunu kendi varlığının temeli sayan içkin bir kurguyla ansızın ortaya çıkan ulus devlet¹⁸ mülkiyete dayalı habitata yani hâkim olduğu coğrafyası üstünde yaşayan otokton topluluklar üzerinden bir ulus tasarımı inşa ederek toplumsallaşmanın ve ülkeselleşmenin yolunu açar.¹⁹ Sınırların genişliğine paralel olarak nicelikleri değişiklik gösteren yerli gruplar yerelliklerinin ötesinde teritorya ile tanımlı ulus bilinciyle bütünleşerek kendilerinden olmayanların karşısına sembolik olarak yeni bir üst kimlikle çıkarlar. Devletin ulusal formunun bu şekilde genelleştirilmesinden itibaren bir ulusa ait olma düşüncesi ile yurttaşlık arasında temel bir denklik tesis edilmiş olur.²⁰

Ancak bu akreditasyon teritoryal yurttaşlık aleyhine dengenin yitirilmesiyle sonuçlanabilir. Zira kolektif yaşam temelinde teritoryal yurttaşlık üzerine kurulan bu uzlaşma sonraları -sürecin doğallığı içerisinde- özünden yani kozmopolitlikten uzaklaşarak jenealojik arayışlara yönelip seçilmiş bir etnisite üzerine yükselen ulusal bütünleşme lehine feda edilerek kamusal alanın evrenselliğinin yitirilmesiyle sonuçlanma ihtimali taşır. Bu tür bir yapının tarihsel gerçeklikte bir iz düşümü bulunmasa da bu olasılık, bağdaşık bir ulusa evirilen topluluğun atanmış bir etnisiteyi referans alan ulusal bir renkle tanımlanmasına imkân verebilir. Bu döngünün yaratabileceği kısırlık teritoryal düşünün baş etmesi gereken bir sorun olarak görülmelidir.

Ulusa aidiyet bilinmeyen bir zamanda doğal bir yolla ya da tercih yoluyla belirlenebilir. Friedrich Meinecke, edilgen kültürel topluluk anlamında kültürel ulus (Kulturnation) ile etkin iradesini kendi belirleyen siyasî ulusu ifade eden devletsel ulusu (Staatsnation) birbirinden ayırmıştı. Vatandaşlık temelindeki cumhuriyetçi konsensüs ile doğal üyelik arasındaki bu ayrım, 18. yüzyılın tamamı ile 19. yüzyılın başlarında Fransız aydınlanmacı filozofları ile insan birlikteliğinin yasalar aracılığıyla sağlanabileceğini öngören bütün suni kimlik ve ayrımların üstünde olup onları geçersiz kılan halk (volk) ve

¹⁷ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 24, 25, 30.

¹⁸ Giorgio Agamben, *Means without Ends: Notes on Politics*, Trans. Vincenzo Binetti and Cesare Casarino, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2000, s. 21.

¹⁹ Bu genel tanımlamanın dışında Gramsciye bir yaklaşımla işgalci/sömürgeci güçlerin hegemonik bir yapılanmayla inşa ettikleri siyasî yapıların ve bununla ilintili olarak dayattıkları müstemleke kimliklerin istisna oluşturduğunu belirtmek gerekir.

²⁰ Étienne Balibar, "European citizenship and cosmopolitanism in a global area", Stavanger, Norway, August 2006. Nations Unlimited Konferansında yapılan konuşma metni. <https://www.icorn.org/article/autumn-06-etienne-balibar>

halkın ruhu (volkgeist) kavramlarının teorisyenleri olan Alman Romantikleri (Herder, Fichte) arasında yaşanan tartışmaya kadar uzanır.²¹

Bu ayrışmanın dönemsel ve mekânsal olarak her zaman bir karşılığı olmayabilir. Nitekim ulusa aidiyet hangi usulle belirlenirse belirlensin geçmişin huzurlu günlerinde yaşanan, kaybedilmiş bir ana yurda veya göçebe yaşama dönme arzusunda ortak bir kesişim noktası yakalanabilir. Geçmişe özlem kan bağı nostaljisi ve teritorya nostaljisi biçiminde tezahür eder. Batı'da etni, etnogenezi sonrası teritoryal bir eğilimle kendi nostaljisini, ilk devletin temelini biçimlendiren coğrafyası üzerinde ilkel bir geçmişe özlem duyarak ortaya koyar. Doğu'da ise kan akrabalığına dayalı göçer yaşam süren atalara duyulan bir özlem söz konusudur. Normalde analitik olarak ayrıştırılabilir olan bu iki nostalji türü çoğunlukla girift bir manzara sunar. Bazı Doğu toplumlarında halka isim verme, soya bağlı akrabalık, mit, hafıza ve sembolizm içindeki coşkulu teritoryal bağlılıklarla örülebilir. Bazı Batı toplumlarında ise bazen güçlü teritoryal bağların, coşkun feodal düşüncenin veya klan soyunun önüne geçmesinin hiçbir yolu yoktur. Bazen de bu iki nostalji biçimi İsrailoğulları örneğinde olduğu gibi hem kan akrabalığı hem de Kenan toprakları üzerine yoğunlaşarak iç içelik gösterebilir.²² Netice olarak yerleşik ve göçer yaşam üzerinden ulus inşa etme çalışmalarında mutlak ayrımlar arayışı pratikle örtüşmeyebilir.

Bu sistematik kavrayışta teritoryal kütleyi bir arada tutan, samimiyet perdesi arkasında rıza üretimi üzerine inşa edilen bir dayanışma konsensüsüdür. Bu uzlaşıda esas olan coğrafi bir payda üzerinde yerel motiflerin özlerini kaybetmeden konsolidasyonunu sağlayarak ortak bir iradeyle topluluğun üniter yasalar ve kurumlar çerçevesinde mevcudiyet bulmasıdır. Bununla birlikte ontolojik olarak tanımlanan kütle içerisinde ayrılıkçı, marjinal grupların oportünist keyfiyet sergileme ihtimali süreklilik arz etmeye devam edecektir.

Tarihsel İzlekte Teritoryalite

Teritoryalite, kent devletlerinden feodal yapılara, imparatorluklardan ulus-devletlere uzanan tarihsel süreçte hep var olagelmıştır. Sınırların varlığı buna en açık delildir. Sümerlerin sınır taşları ya da ağaç kazıkları,²³ Romalıların İngiltere'de ördüğü duvarlar (Hadrian, Gasak Ridge, Antonine tahkimatları) ve Çinlilerin istihkâm ettikleri setler sınırların arkaik kanıtlarıdır. Bu

²¹ Zygmunt Bauman, *Kimlik (Benedetto Vecchi tarafından gerçekleştirilmiş söyleşiler)*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara 2019, s. 75.

²² Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 60.

²³ Nejat Abdulla, *İmparatorluk Sınır ve Aşiret, Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*, Çev. Mustafa Aslan, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s. 159.

kalıntıların varlığına rağmen tarihsel süreçte sınırlar çizgisel olmaktan ziyade kanun kaçakları için sığınak işlevi gören, kontrolsüz ve hudutları belirsiz bölgelerden ibaret olmuştur.²⁴ Zira ilk harita örneklerine bakıldığında sınır pratiğine dair kesin çizgilere yönelik bir emareye rastlanmaz. Modern manada koordinatlı sınır kavramının oluşumu için uzunca bir zamana ihtiyaç duyulacaktır.

Sümerler, Fenikeliler ve Yunanlar'da kent devletine duyulan siyasal sadakat ile soy kökenine dayanan mitler etrafında gelişim gösteren, müşterek yaşayışla hissedilen iki tür duyguya tesadüf edilir. Bunlar kültürel ve duygusal dayanışmadır.²⁵ Söz gelişi kendi egemenliğine tutkuyla bağlı bir kent devleti olan Atina'nın; amaçlarına bağlı olarak müracaat edebileceği siyasî bir milletin söz edilemeye de yerliliğin seferberliğiyle duygusal türdeşlik temelinde oluşan kültürel anlamda eski bir Yunan cemaatinden ve üzerinde politika üretebileceği Elen ülkesinden bahsedilebilir.²⁶

Bu paradigma temelinde polisin bir parçası olan Atinalı yurttaş, yöneten ile yönetilenin dolayimsız birliğini temsil ederken Roma İmparatorluğu ile bu yurttaşlık yön değiştirmeye başlar, yurttaş tebaaya dönüşür, hükmetme gücü ile birlikte yönetilenler politik arenadan uzaklaştırılarak insan yığınları haline getirilir. Bu yığınlaştırma sürecinde kendi kabuğuna çekilen Atinalı yurttaşın ironik bir biçimde bireysel iç dünyası eskisinden daha da önem kazanarak politikleşir. Ancak politikanın dışına atıldığından başka özgürlük alanı bulamayınca da imparatora gönüllü itaat yoluyla bağlanma tercih edilir. Bu köklü değişiklikle beraber egemenliğe katılımı tanımlanan yurttaş artık egemenliğin itaatine girerek uyruklaşır.²⁷

Romalılar teritoryaları üzerindeki egemenliklerini, kısmî bir vatandaşlığı da ortaya çıkaran hukuk ile sağladılar. Geç Orta Çağ'a değin gelişme kaydeden bu hukuk tekrar keşfedilip Avrupa politik sisteminin bir parçası haline getirildiğinde, teritorya yargı yetkisinin hâkim olduğu alanları ifade etmeye başladı. Bundan sonra hükümdarın zor yoluyla hükümran olduğu bir arazi olmanın ötesinde hükmedenin politik gücünün hudutlarını betimlemeye başlayan teritorya, sınırlarının dışına taşmamakla birlikte fiziksel bir ülke ve

²⁴ Victor Prescott; Gillian D. Triggs, *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geography*, Brill/Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2008, s. 12.

²⁵ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 118.

²⁶ Smith, *Millî Kimlik*, s. 24.

²⁷ Sinem Özer, "Egemenlik Teorisindeki Geçişler ve Dönüşümler: Tanrı, Özne, Devlet", *Otonom*, S. 28, 2013, s. 26, 27.

bunun üzerinde gerçekleşen eylemler çerçevesinde hayat bulan politik iktidarın hem nesnesini hem de kapsamını temsil eder oldu.²⁸

Bu hukukî gelişmelerin politik bir neticesi olarak teritoryal yönetimin mikro siyasal görüntüsü olan malikâne sistemi ve onun gelişmiş hali olan feodalite, görece küçük ve sınırlı bir alanda egemenlik tesis ederek imtiyazlı yarı özerk kasaba ve şehirlerde, bir kente üyelik bağlamında yurttaşlığı yeniden ortaya çıkarmıştır. Fakat feodal yapılanmada klasik dönemdeki gibi vatandaşlıkla ilişkili siyasî katılım ve öz yönetim gibi politik unsurlara yer yoktu. Feodal siyasî düzen; sadakat, inanç, yasaya-bağlılık gibi kavramlar üzerine odaklanıyordu. 13. yüzyılın parsellenmiş egemenlikleri çerçevesinde sadakat, efendinin kontrolündeki belirli bir toprağa bağlılık anlamına gelmeye başladı. Bu örüntünün sonunda kraliyet egemenliğindeki topraklar üzerinde doğan herkes tebaaya dönüşüp ağırlık merkezi, uzamsal doğum yeri nosyonundan krala bağlılık ve inanç milletlerine kayarak spesifik ve sınırlı bir homojenleşmeye kapı aralanmış oldu.²⁹ Bundan mülhem vatandaşlık yemininin kökleri vasalların feodal beylere, lordların da krala borçlu oldukları bu sadakat bağında aranır oldu. Fakat bu sadakat bağı Orta Çağ sonrasının çok etnili/kültürlü imparatorluk yapılarında siyasal erki elinde bulunduran baskın etninin hanedanlığı çevresinde gelişim gösterecekti. Ancak burada modern anlamda bilinçli bir etnik yapılanmadan söz etmek henüz mümkün değildir.

Dönemin ulus anlayışı -varlığı ispata muhtaç da olsa- etnik ve dilsel algının yanı sıra verili bir alanda nesillerin birikimiyle de bağlantılıydı. Bu kontekstte 14. yüzyılın başlarında kültürel tevarüsle şekillenen Galya ulusu, sınır kavramı ile eş zamanlı olarak ortaya çıkarken Fransız şövalyelerinin efendilerine olan sadakatleri art zamanlı olarak vatan sevgisine dönüştü.³⁰ Bu sadakatle örülü sınır anlayışıyla beraber kutsiyet kazanmaya başlayan teritorya, vatanlaşarak modern ulusa doğru evirilecek olan kütleyi türdeş kılma işlevi görmeye başladı.³¹ Diğer yandan Batı Avrupa'nın mutlak kralları,

²⁸ Elden, s. 129.

²⁹ Kostakopoulou, s. 16-18, 89.

³⁰ Yves Santamaría, "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 21.

³¹ "Fransa'da, devrim ertesinde ulus-devletin tüm ideolojik içeriğiyle yerleşmesiyle birlikte, o döneme kadar sınır anlamında ağırlıklı kullanılan 'limites', 'confins' gibi sözcükler terkedilerek 'frontières' sözcüğü benimsenmiştir. 'Frontières' sözcüğü etimolojik açıdan, 'ceph'e' anlamına gelen 'front' sözcüğünden gelmektedir. Dolayısıyla, askeri bir içeriğe sahiptir. Bu değişim, sınır kavramının 'dokunulmazlık', 'savunulması zorunlu çizgi' içeriğine kavuştuğunun somut bir göstergesini oluşturmaktadır." Ozan Erözden, *Ulus-Devlet, On İki Levha* Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 119, 120. Diğer yandan dönemin hukukî bir düzenlemesi olan Napoléon Kodeksi yurttaşlık tanımını toprak hukuku üzerinden kanunlaştırır. Böylece Fransa toprağında doğanlar Fransız kabul edilerek ikamete dayalı ulus anlayışı tahkim edilmiş olur. Bununla birlikte bazı durumlarda kan hukukuna dayalı olarak Fransız babadan doğanlar

teritoryal düşünüş teknik olarak ortaya konulmazdan evvel kendi mekânsal varlıkları için zaten bir sınır siyaseti yürüterek yüzyıllardır ülkelerinin coğrafyasını belirleyen doğal sınırların meşruiyetini dile getirmektedir. Büyük Batılı uluslar bu meşruiyet kaygısıyla 16. yüzyıldan itibaren belirli bir toprak sayesinde varlık gösterirken Almanya, kutsal imparatorluğun evrensel egemenliği fikrine bağlı kalmaya devam ederek Alman ulusunun geç ortaya çıkmasına neden oldu.³² Bununla birlikte Germen prenslikleri arasındaki feodal çatışmaların ve Protestanlığın -ulus devlet inşasında öncü bir girişim olarak Prusya deneyimi öncesinde- kısmi bir kaynaşmayı sağladığı söylenebilir.

17. yüzyıl Alman yazarları Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde yer alan çatışma halindeki pek çok güç odağını anlamlandırmaya çalışırken teritoryal düşünceye başvurmak durumunda kaldı. Dönemin politik ve hukukî gelişmelerine paralel olarak ortaya çıkan yeni devletler topraklarını yeni yollarla araştırmaya, haritalamaya, savunmaya, kataloglamaya ve denetlemeye başladı. Coğrafyayı, ulusların kamusal alanına dönüştürmeye yönelik bu sınırlandırma pratikleri teritoryal anlayışı ortaya koyma ve anlama bakımından araçsaldır. Bununla birlikte bu politik yapıların sınırları bir imparatorluğun istihkâmlarını andıran sabit olmayan konaklama noktaları gibiydiler. Bunlar pek çok kez gayriresmî ve gevşek bir biçimde kanallar, çitler, nehirler gibi basit hatlarla işaretlenen ve çoğu zaman boyutları belirsiz mıntikalardı. Modern anlamıyla -tanımlanmış bir sıfır genişlik hattı olarak- ilk sınırın 1659 Pirene Antlaşması sonrası Fransa ile İspanya arasında çizilmiş olduğu varsayılır. Bu sınır dönemin mevcut hukukî pratikleri ve teknik kapasitesinin sonucu ortaya çıkmıştı.³³

Bu gelişmeler kuşkusuz önemli olmakla birlikte esasen Reformasyon süreci sonrasında kilisenin varlıklarının el değiştirmesiyle parçalanmış (fragmente) olan dinsel dünya yerini coğrafyaları üzerinde siyasal egemenliklerini pekiştiren seküler krallıklara ve uluslaşan halklara bıraktı.³⁴ Sonuç olarak -Paris Antlaşması bir kenara bırakılırsa- 1648 Westphalia Antlaşması'yla sınırları ve yetkileri belli olan teritoryal devletler uluslararası politikanın ana aktörleri konumuna geldiler. Sanayi İnkılabı sonrası

Fransız vatandaşlığına hak kazanmaya devam ederler. Ateş Uslu, "Yurttaşlığa Dayalı Ulus ve Ötesi: Fransa'da Ulus ve Ulusçuluk (XI.-XX. Yüzyıl)", *Mülkiye Dergisi*, C. 37, S. 4, 2013, s. 86.

³² Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev. Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 127.

³³ Elden, s. 129, 130.

³⁴ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi I*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara 1985, s. 211-215.

belirginleşmeye başlayan kapitalist üretim ilişkileri, bu devletlerin kutsallıklarından arınıp tam anlamıyla seküler ve teritoryal kimliklere bürünmelerini sağlayarak ulus devletler çağını başlattı. Bu tarihsel süreçte kent devletinin yurttaşları ulus devletinin anayasal vatandaşına, monarka tabi uyruk da devletin ulusuna dönüştü.

Teritoryanın salt tarihsel arka planının keşfi; iktisadî, hukukî, stratejik, teknik ve politik yönü ön plana çıkarılmadan pek bir anlam ifade etmez. Sınırlar üzerine kurgulansa da aslında sınırlar teritoryanın bir sonucudur. Sınırların fiziksel uzam olarak biçimi, onun zorunlu hali değildir; bütün sosyal çevrelerde dönüşümlerin çoğalmasıyla farklı biçim ve görünürlükte sınırların varlığına rastlanılır. Territorya kavramı sadece belirli bir tarihsel ve politik yapıyı değil, genel olarak sosyal alan içindeki bütün süreçleri tanımlamak için analitik bir araçsallığa da sahiptir. Bu açıdan bakılınca teritorya sabit bir varlık değildir, nesneler ve olayların yayılımını ve spesifik yoğunlaşma örüntülerini ve bunların ritmik hızlarını belirler.³⁵

Teritorya ölçülü biçili bir mekânın politik karşılığı olarak ele alındığında ise kendisini oluşturan sınırlardan ziyade sınırların belirlenmesine çalışır. Teritorya sıkı sıkıya sınırları belirlenmiş bir biçime bürünmüş olsa da, bu kavramın daha gevşek, örtüşen ve çoklu düzenlemeleri ihtiva eden bir biçim alması da mümkündür. Nitekim birbirinden farklı, çok sayıda politik-mekânsal düzenleme³⁶ ancak bu toleranslar dâhilinde kavranabilir. Ulusal uzlaşma ve anayasa ile simgelenen toplumsal sözleşme üzerine kurulu siyasal Fransa; dinsel, dilsel ya da etnik söylem üzerine kurulu kültürel Almanya ya da toprak sınırlarına dayalı ülkesel Anglosakson devletleri toplulukların birbirlerinden farklı politik-mekânsal toplumsallaşma örnekleridir.³⁷

Her ulusçuluğun birbirinden farklı olması gibi üzerinde uzlaşmış teritoryal bir tasarım modeli de yoktur.³⁸ “ABD ulusçuluğu; temelde iradî, teritoryal, anayasal ve evrensel ilkelere bağlı, etnik unsurları görece az ama yine de mevcut, hem ilahi hem de salt Protestanlığa atıfta bulunmama özelliğiyle seküler bir ulusçuluk türünü örneklerken; Türkiye ulusçuluğu da temelde teritoryal, etnik, kültürel ve tarihî mirası baskın, kuruluş döneminde

³⁵ Andrea Mubi Brighenti, “On Territorology: Towards a General Science of Territory”, *Theory, Culture & Society*, Vol. 27, Issue 1, March 2010, s. 54-63.

³⁶ Elden, s. 132.

³⁷ Catherine Wihtol De Wenden, “Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem de Ortak”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 42.

³⁸ Jürgen Habermas’ın oluşumsal vatanseverliği ya da Jen Marc Ferry’nin post ulusçu yaklaşımı kuramsal olarak teritoryalite ile benzerlik gösterse de tam olarak örtüşmez.

iradi ve laik yanı artmış 1930'lar sonrası etnik özelliği, yakın dönemde de dinî özelliği belirgin bir ulusçuluk türü olarak karşımıza çıkar.”³⁹

Gizil Bir Teklif: Teritoryal Tarih Söylemi

Toplumsallaşma ve siyasallaşma evrelerinden önce ihtiyaçlar hiyerarşisinin fizyolojik gereksinimler ve güvenlik açığını gideren teritorya üzerinde sürekliliğin motivasyonu için metafizik ve seküler aidiyet bağlarının tesisi gerekir. Bu bağlar kurgusal bir zeminde inşa/icat edilir. Tarih, eskatolojik varsayımlardan ziyade süregelen devinimlerin betimlenmesiyle meşgul olur. Bu devamlılık bağlamında geçmişten şimdiye olan sürecin müşterek hatıralarda yaşatılması aynı toprağı paylaşanlarda aidiyet bilincinin doğuşuna temel oluşturur. Bu temelde billurlaşan teritoryal kimlik bilinci, kütleyi kamunun vatandaşlarına dönüştürür. Bu, devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bir bütün olduğunu anlatan teritoryal/ülkesel kutsanma hikâyesidir.

İlkçağ tarihçileri insan deneyimlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik kimi zaman edebi kimi zaman görece didaktik bir yazım sergilemiştir. Ancak siyasî bir yapı olarak beliren polislerin tarihsel gelişimi ile birlikte bu yazımda değişim görülmüştür. Bu dönemde bir polise ait olunduğu hissi duyulmaya başlanmış ve bununla gurur duyulmuştur. Bu hissiyatla her şehir devleti geleneklerinin yaşatılması için devlet, yöre ve bölge tarihlerini dayanak noktası haline getirerek yerel özgünlüklerin doğuşunu sağlamıştır.⁴⁰ Bu yazım çeşidinin gelişimi yükselen akılcılık ve bireycilik karşısında çözülmeye başlayan toplumu mevcut şehir devletinin gelenekçiliği etrafında birleştirmeye başlamıştır. Bu zeminde toplumun birlikteliği hedeflenip geçmişteki bireysel hikâyelerden geleceğe yönelik, bireyler için ölümsüz sonuçlar çıkarma işine son verilerek anonim toplumsal yaşam ön plana

³⁹ Melih Özhan, *Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s. V.

⁴⁰ Bununla birlikte İlyada'da kahramanlarına memleket güzellikleri yaptıran Homeros ne kadar ulus bilincine sahipti, bilinmez. Ancak Azra Erhat ve A. Kadir'e göre, Homeros muzaffer Akaların gönlünü hoş tutabilmek için onlardan taraf görünse de -satır aralarından anlaşıldığı kadarıyla- onun gönlü içten içe hemşehrileri sayılabilecek Troyalılarıdır. Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008, s. 15. Odysseia da bir yanı sıra anayurt güzellikleridir. Bu eserde memleketi dönmek için hiçbir güçlükten kaçınılması gerektiği anlatılır. Aeneias ise onun Latin versiyonudur. Bu klasik metinlerde ulusal bilincinin varlığına doğrudan işaret edilmese de toprağına bağlı ulusçuluk imaları da olsa kendini hissettirir. Dolayısıyla toprağına kutsiyet atfetme ulusçuluk ideolojisinden çok daha önceleri mevcuttur. Ulusçu ideoloji ve farklı ulusçuluklar ulusal bilinç kazandırılmak istenen toplumların ortak geçmişten gelen ortak değerlerine odaklanmak durumundaydı ve memleket sevgisi orada tüm doğallığı ve samimiyetiyle öylece durmaktaydı.

çıkarılıp basit kabul gerektiren gelenekler kesinlik çerçevesinde ele alınarak⁴¹ site toprakları ile sınırlı bir bilinç yaratımına girişilmiştir.⁴²

İçkin kültürel birikimin kaynağı ve nesnesi olarak kolektif mülk ile üzerinde yaşam sürenlerin özgül ve ayrıcalıklı bir ilişki içinde oldukları yönündeki sav, uzamsal bir yerlem içerisine yerleştirilen anlatılar ile desteklendiği takdirde teritoryal tarih ve kimlik tevarüs yoluyla belirmeye başlar. Bu bakımdan teritoryal tarih anlatısı aynı toprak üzerinde ortak bir geçmişin keşfi ya da yaratılması üzerine yükselir. Bu inşada bir yandan topluluk nesnel bir yaklaşımla coğrafi olarak konumlandırılırken bir yandan da biriktirilen yaşanmışlıklar üzerinden kuşaklar arasında varsayılan bağlar aracılığıyla kolektif bilinç ön plana çıkarılmak istenir.

Sosyo-mekânsal bilincin tarihsel olarak inşa edilmiş anlam yapılarına dayandırılması mekânsal toplum inşasında ülke sınırlarını birey için meşru ve anlamlı kılarken ulusallaşan mekânda sosyalleşmeyi de beraberinde getirir.⁴³ Bu mülkî yönü ağır basan kurguda, aralarında uyumu sağlayan şöyle ya da böyle bir ilişkiler bütünü bulunsun bulunmasın kütle için korunma ve barınma ihtiyaçlarını karşılayan devletin meşruiyeti; sınırları az çok belli bir kara parçası ve bunun üzerinde yaşayan etnik yönü bastırılmış, bir arada yaşama iradesi gösteren otokton insan topluluklarının hikâyeleri üzerine bina edilir.

Bu öyküleştirmede teritoryal tasarım, fiziksel bir uzamın varlığına indirgenmiş olmaktan çıkarak, yani sınırlarla çevrili bir alanın ötesinde ilişkiler örüntüsü aracılığıyla belirli bir uzamda ruh kazandıran bir kimlik inşa edip, ulus üyelerini mekâna odaklanan mit ve anlatılar aracılığıyla yerleştirir. Bu açıdan bakılınca teritorya da her inşa kadar söylemseldir.⁴⁴ Nitekim dilsel ve kültürel bağların öne çıkarıldığı, varoluşsal ulus anlayışına paralel olarak teritoryal yaklaşım da yurttaş; kapsayıcı, birleştirici, kurgusal ve soyut bir temelde, karar verici mekanizmanın tasavvuru olarak kavramsallaştırarak ortaya çıkarmakla söylemsel olmaktan kaçınmaz.

Bu söylemsellik bağlamında teritoryal ulusçuluk yurttaşlığa dayanmayı yeğleyerek rasyonel bir izlekte ilerler gibi görünse de esasen etnik

⁴¹ Ernst Breisach, *Tarihyazımı*, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 43, 44.

⁴² Bu bilinç öylesine güçlüydü ki Sokrates, düşüncelerinden dolayı hakkında verilen ölüm kararı karşısında çevresindekilerin yurdu terk etme önerilerini reddederek sürgündense Atina yargısının kararına uyma yönünde bir duruş sergilemiştir.

⁴³ Anssi Paasi, "Bounded Spaces in a 'borderless world': Border Studies, Power and the Anatomy of Territory", *Journal of Power*, Vol. 2, No. 2, August 2009, s. 230.

⁴⁴ Brighenti, s. 57, 58.

ulusçuluğun romantizminden uzak bir seyir izleyemez.⁴⁵ Romantize edilmiş tarihî bir yurt aynı zamanda kolektif bellek için önemli bir referans noktasıdır. Ulusun mekân ile özdeşleştirilmesi ve bunun ulusça benimsenmesi duyuşsal bir nitelik taşımayan ülkenin vatana dönüşümünü sağlar. Bu süreçte bireyin, yurdu ile ilgili aidiyet hissi duyacağı gerçek ya da hayalî tarihsel hatıralar teritoryal bağlılığı kuvvetlendirir. Böylece özgül tarihsel konjonktürlerin ürünü olarak teritoryal topluluk belirli bir yerleşim alanına göre kimliklendirilir.

Bu kurguda sivil, siyasî ve sosyo-ekonomik hak ve yükümlülükleri barındıran hukukî eşitlik yani vatandaşlık çerçevesinde aynı ulusun üyeleri arasında ortak değerler ve geleneklerin varlığı farz edilir. Bu ön kabulde anayasal vatanseverliğin eritme potansiyelinden çıkan yurttaşlık sosyopolitik bir kimlik biçimini alır. Eylemleri bir arada tutmaya yarayan ümitler, heyecanlar ve teritorya merkezli bir akide ile kültür oluşturan fikirlere sahip olunması bu kimliği güçlü kılar. Teritoryal söylemle ortak bir ata inancına ve kültüre yaslanan bir grup içinde, müşterek kimlik bilincine dayanan etnik (doğuma dayalı) ulusallık artık muayyen sınırlar üzerinde yükselen siyasî-mülkî (tercihe dayalı) kriterlerle tanımlanabilir. Bu oluşumda ulusal gruba üyelik, genel olarak, ulusal sınırlar içinde daimî olarak oturan ya da orada oturan herkese açıktır.⁴⁶

Teritoryal ulusların kendilerini özdeşleştirecekleri, aidiyet kuracakları toplumsal bir mekânda tarihsel olarak ilk andan itibaren yaşayageldiklerine dair kabul/inanış oluşturmaya sembollerin pratik kullanımı ile mümkündür. Semboller, teritoryal düşünüşün tinsel boyutunu somut ve sezilebilir kılar.⁴⁷ Bu çabada muhtemel timsali bizâtihi yine toprağın kendisi oluşturur. Bununla beraber söz konusu kütleyi teritoryal inanca ikna edecek mantıklı gerekçelere ihtiyaç duyulur. Bu aşamada başta güvenlik olmak üzere göçer yaşamın zorluklarından arınma veya daha verimli topraklara yerleşme gibi birçok pragmatik gerekçe sıralanabilir. Bu gereklilikler aynı zamanda toprak sahibi olmayı varoluşun devamını sağlama adına meşrulaştırma gayretleridir.

Tarihî hafıza ve çağrışımların mekânı olan ülke; azizlerin, bilginlerin ve kahramanların yaşadığı, çalıştığı, ibadet ettiği ve savaştığı özgün bir mekândır. Denizleri, nehirleri, gölleri, dağları ve şehirleriyle coğrafyası kutsaldır. Yalnızca ulusal bilince sahip olanlar ülkenin bu derunî anlamını

⁴⁵ Ülke topraklarının romantik anlatımına örnek olarak bkz. Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Hareket Yayınları, İstanbul 1967, s. 11-17.

⁴⁶ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 33, 35.

⁴⁷ Türk tarih yazımında Anadolu'nun Türkleşmesi bahsinde geçen yurt açan, yurt tutan ve yurt kurtaran söylemleri teritoryal anlatının sembolik stereotiplerine örnek verilebilir.

duyumsayabilirler. Bu mantığa göre ulusların iyi tanımlanmış kutsal topraklara sahip olmaları gerekir. Halk ile toprak arasında sıkı bir aidiyet tesis edilmelidir. Herhangi bir yer olması mümkün olmayan toprak parçası halkın, nesiller boyu birbirleri üzerinde müşterek ve yararlı etkilerde bulunduğu tarihî bir toprak, yurt ve halkın beşiği olmalıdır. Söz konusu bu topraktaki doğal kaynaklar sadece halka aittir, yabancıların tasarrufuna ve sömürüsüne kapalıdır.⁴⁸

Bu retorikte meşruiyet sağlama stratejisi genellikle yerli unsur olduğunu anlatan ilk sahipleniş hikâyesi etrafında gelişen bir otoktonluk kurgusu üzerine yükselir. İçselleştirilmeye çalışılan toprak parçasının bu ilk sahipleniş hikâyesinde öne çıkan kılıç hakkı anlatısı, ulus icat etme sürecine benzer biçimde nedenler üretiminin yapay bir retoriği ile sağlanır. Geçmişte zorlu ve şanlı bir mücadele sonucu hak edilen yurdun epik tahkiyesi tüm yurttaşların bu yazgıyı paylaştığı yönünde bir vurguyla toplumsal müşterek hafızanın yaratım sürecine dâhil edilerek otoktonluk iddiası kozmopolit bir zeminde dile getirilip meşrulaştırılır. Ancak bazen bu meşruluk arayışında tarihsel anlatıdan yoksun olunması muhtemel teritoryal ulusu yaratıp yüceltmede sahip olunan toprak üzerinde kurulmuş eski uygarlıkların kültürel miraslarının ve başarılarının temellük edilmesini gerekli kılabilir.⁴⁹

Söz konusu kurguda nesneyle kurulan ilişkinin ötekilerce onanması kurgunun sağlam bir diskur üzerinde yükselmesine bağlı olduğu kadar biz içerisinde onanmasına da bağlıdır.⁵⁰ Nitekim aksi halde; kısmen ulusal birlikteliği sağlayacak tarihsel birikimlere sahip pan-ulusçu Yugoslavya ve

⁴⁸ Smith, *Milli Kimlik*, s. 25, 26. Etnouluşçuların pragmatik ve pedagojik vatan kurgusuna yapılan vurgu teritoryal tarih anlatısıyla örtüştüğünden bu söylemleri ödünç almakta bir sakınca görülmemiştir. Nitekim etnik ulusçuluk ile teritoryal ulusçuluk uyandırdığı duygular bakımından paralellik arz eder.

⁴⁹ Bu durumda; Irak'ta Hammurabi'den Nebukadnezar'a uzanan eski Babil kültürüne, Gana'da ise Orta Çağ Gana İmparatorluğu'nun haşmetine sahip çıkılabilir. Zimbabweliler de Büyük Zimbabwe uygarlığını ve mistik mabedini siyasi ben imgelerine dâhil etmeye çalışılabilir. Başka bir deyişle vatan (patria) tarihi bir ülke olmak mecburiyetindedir. Smith, *Milli Kimlik*, s. 183. Erken Cumhuriyet Türkiye'si'nin arkaik Anadolu uygarlıklarına, İrlandalıların ise geç sayılabilecek bir dönemde Kelt kültürüne sahip çıkmalarının temelinde pek çok alt nedenle birlikte teritoryal yaklaşımın toprağa kök salma istenci görülür.

⁵⁰ İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde çok etnili Polonya'da ulusal bilince sahip olmayan yaklaşık bir milyon kişi bir uyuşma mensup olmanın ne anlama geldiğini kavrayamadığından, yapılan nüfus sayımında kendilerini tanımlamaları istenince -tehdit de edilseler- inatçı bir biçimde 'biz yerliyiz, buralıyız, bu yerdeniz, buraya aitiz' şeklindeki cevaplarıyla sayım memurlarının ısrarlarını kırarak resmi uluslar listesinde kendilerini 'yerli' olarak kaydettirmeyi başarmıştır. Bu arada Fransızlar da iki yüzyıllık ulus inşa sürecine rağmen ülkesel bütünlüğü idrak edebilmiş değildiler. Bauman, s. 26, 27. Burada Polonyalılar ne kadar bilinçli hareket ettiler bilinmez ama ulusun hiyerarşik düzenine karşı eşitlikçi yurttaşlığı tercih edinmiş görünüyorlar.

federatif Çekoslavakya modellerinde yaşanageldiği üzere siyasal bütünlük kaybedilir kaybedilmez beliren taze devletler tarihten kendi özerk etnik kimliklerini bulup çıkarma yoluna gidebilirler. Sovyetler Birliği sonrası birlik devletlerinin benimsedikleri siyasal tutumlar ise önemli oranda Sovyet teritoryal yaklaşımının içeriğinde yer alan biçimsel ulusçu inşa ve imalardan kaynaklanmıştır.⁵¹

Bu tepkisel tavırların aksine bazen asabiyete dayalı örgütlenmelerde aynı kökenden geldiği yönündeki kurgu silikleştiğinde toplumsal birlikteliği sağlama görevini üstlenen toprak bitişikliği ilkesi, etniye dayalı siyasal yapıları teritoryal/ülkesel devlet tipine dönüştürme kapasitesine sahiptir.⁵² Lakin bu durum çekirdek etninin ya da bölgesel kimliklerin inkârı anlamına gelmez.⁵³ Bununla beraber Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Almanya, Büyük Britanya, İsveç ve İtalya'yı tarihsel bütünlükten gelen yekpare bir ulus olarak değil merkezî değerler, semboller ve gelenekler etrafında toplanılan coğrafi kavramlar olarak değerlendirmek gerekir.⁵⁴

Yeni insanî birlik modeli olarak teritoryalite eski olanı içererek ya da eskinin yerini alarak ulusal entelijensiyalar aracılığıyla yeni bir geçmiş inşa edebilir ve bu geçmişle de asgari bir dayanışma oluşturarak modernliğin kendi içindeki birleştirici baskısını göz önünde bulundurup apayrı kimlikler yaratabilir. Entelijensiya ile ardılları etnogenetik süreçleri göz ardı ederek mensup oldukları toplulukları zaman ve mekânla sınırlandırarak altın çağlarını aşkla yeniden kurup şiirsel mekânlar yaratarak halklarını, kendilerini ait hissettikleri ve inandıkları bir geçmişe yönlendirebilir ve böylece modern ulusların ahlakî değerlerini ve haritalarını üretebilirler.⁵⁵

Koloni sonrası Asyalı ve Afrikalı ulusçular soy akrabalığı üzerine inşa edilmiş bir anlatının eksikliğine rağmen kendi sınırları içerisinde hukukîlik

⁵¹ Fuat Hacısalihoglu, "Sovyetik Ulus ve Devlet Yaratım Sürecinde Tarihyazımı", *Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl, Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ed. Alpaslan Demir, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 431-436.

⁵² Marc Abélès, *Devletin Antropolojisi*, Çev. Nazlı Ökten, Dipnot Yayınları, Ankara 2012, s. 30.

⁵³ "... pratikte, 'modern vatandaşlığa' dayalı uluslar etnisite ve etnik duyguları aşan bir çaba içinde olmadılar. Bu, arzu edilen bir gerçeklik, bir Batı serabıydı; daha yakından incelemeler her zaman vatandaşlığa dayalı ulusların etnik çekirdeğinin olduğunu ortaya koyar. Pratikte, Amerika'da, Avusturalya'da ve Arjantin'de var olan öncü ve baskın (İngiliz ve İspanyol) kültürlerdeki göçmen toplumlarda bile etnik çekirdek bulunabilir, bu, sözde ulusların dilini ve mitini sağlayan bir kültürdür." Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 275.

⁵⁴ İtalyan birliği hareketi liderlerinden Massimo d'Azeglio 1860 yılında "İtalya'yı oluşturduk, şimdi de İtalyanları oluşturmamız." derken coğrafya üzerinden bir türdeşlik kurgusuna atıf yapmaktaydı. Erözden, s. 126.

⁵⁵ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 266, 267.

iddiasında bulunarak teritoryal ve yasaya dayalı ulus kavramı çerçevesinde egemen bir devlet kurguladılar. Yerli kökenlere ve yerli değerlere dayanan bu topluluklar Batı'nın teritoryal ilkeleri doğrultusunda kendi iç ritimlerine göre senkretik bir biçimde evirilerek kendi biricikliklerini inşa ettiler. Pratikte bunun anlamı teritoryal ulusların aynı zamanda, kültürel topluluklar olduğudur. Bu çerçevede kültürel homojenliği amaçlayan entelektüeller yerliliği tarihselciliğin bir aracı haline getirdiler. Bu yeni denklemde etnik ulusun kurucu aygıtı olan tarih, teritoryal ulus kavramlaştırmasında kültürü karşılar. Burada kültürden kasıt insanlığın tarihi değil, ayrı toplulukların ayrı ayrı tarihleridir. Bu ayrı tarihler, insan kalabalıklarını birbirine bağlayabilme ve gelişme vaaadinin içini doldurabilme potansiyeli taşır.⁵⁶

Çok toplumluluk üzerine kurulu modern devletlerin tek özneli olmadığı bir düzende teritoryal tarihyazımının başarısı sınırlı egemenlikler içerisinde oluşturulacak kolektif kompozisyonun terkibine bağlıdır. Bu çoklu yapılarda yerel tarihsel anlatıların teritoryal toplumsal entegrasyona dâhil edilmesi şüphesiz kolay olmayacaktır. Zira teritoryal tarih kurgusu kamusal alanda teşekkül etse de içeride etnik köken arayışları ve göç mitleri popüler merak konusu olarak varlığını devam ettirecektir.⁵⁷ Bu arayışlara rağmen etnileri doğallığıyla kabullenen teritoryal yaklaşımla demokratikleşme yoluna giren tarih artık daha geniş nüfus kesimlerini içererek tarihsel perspektifin siyasetten topluma doğru genişletilmesini sağlayabilir.⁵⁸ Böylece sosyo-kültürel gelişme kalıplarının özgüllüğünün yitirilmesine müsaade edilmeyerek müşterek tecrübe üzerinden inşa edilen coğrafyanın mekânsal kompozisyonu toplumun bütününe oluşturan yerel parçaların geçmiş anlatısını yok olmaktan kurtaracaktır.

Lineer ya da döngüsel zaman anlayışına karşı zamanın göreceliği ve çok katmanlılığını ileri sürerek çok yönlü bir anlatı ortaya koyan Annales tarihçiliğinde teritoryal tarihyazımının ülkesel sınırlarını aşan bir iz düşüme denk gelinir. Paul Vidal de la Blache, Friedrich Ratzel ve Maximilien Sorre gibi isimlerin coğrafyanın insan ekolojisi üzerine görüşleri Annales temsilcisi Lucien Febvre üzerinde etki bırakmış ve Fernand Braudel jeo-tarih anlayışıyla meşhur eserini kaleme alarak bu yaklaşımın zirvesine çıkmıştır. Braudel bütünsel (total) tarihe giden çizgide tarihte mekânı öne çıkararak Akdeniz'e odaklandığı çalışmasında *ortamın payı* ile *ortak kaderler ve bütünsel*

⁵⁶ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 178-182.

⁵⁷ "Etnik kimlik tesisi, etnik milliyetçiliğin yurttaş temelli milletlerde aldığı biçimdir; etnisite ise, etnik milliyetçiliğin bu yurttaş temelli milletlerdeki adıdır." Liah Greenfeld, *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2017, s. 17.

⁵⁸ Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 3, 4.

hareketler ana başlıklarıyla Akdeniz uluslarının zenginliğini ortaya koymak bakımından anonim bir eser meydana getirerek -elbette eksiklikler ve eleştiriler dâhilinde- paha biçilmez bir teritoryal yazım örneği sunmuştur.⁵⁹

Braudel'in sözünü ettiği; zamanın, coğrafi konumlara göre farklı hızlardaki hareketi nasıl geçmiş zamansal değerlendirmeyi zorlaştırıyorsa teritoryal tarih tasarımı da mekânsal ölçekte içeriği artiküle ederken dışarıdakileri ötekileştirme ihtimali taşıyarak bütünsel tarih anlayışına ket vurma eğilimi gösterebilir. Ancak bu hususta dar kalıplara sıkışmamak gerekir. Nitekim küreselleşme akımında sınırların kalkacağı yönünde ortaya atılan tezle teritoryal formların geçerliliklerinin sorgulanır hale gelmesi bu düşünüşün sonu anlamına gelmedi, çünkü o yeniden üretilebilir bir potansiyele sahiptir.

Tarihe coğrafi manada küresel bakmak, zamansal derinlik içinde bakmaktan daha zahmetsizdir; ancak dengeli bir küresel bakış için bir dini, bir ülkeyi veya bir uygarlığı merkezî ve üstün bir konumda değerlendirmek yanılsamadır. Geçmiş sadece sahip olunan ataların yapıp ettikleri üzerinden okumak küresel panoramayı gerçek orantıları içinde görmeyi⁶⁰ engelleyen bir körlüğe yol açarak bugünü, geçmiş zamanın ruhunu algılamaktan alıkoyar. Düşünsel süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkan teritoryal tarihyazımı, teolojik ya da ulusçu yaklaşımların sabit doğrularını açıklamak yerine insan eylemlerini nesnel bir kurgu etrafında anlamayı amaç edinerek mekânın tarihselliği içerisinde ayrılıkçı değil bütünleştirici bir yaklaşımla tarihçiyi geçmişin dogmasından kurtarıp gerçekliğe yaklaştırabilir.

Nilhayet

Tarihin akışı lineer de olsa döngüsel de olsa yıkımlar kaçınılmazdır. Her devir bir düzen üzerine işler. Toprak zenginliğinden para zenginliğine geçiş ya da değerli emtiaya dayalı itibarî finansal sistemin çöküşü gibi iktisadî ritimlerdeki değişimlerle yapay zekâ ve sıralı sanayi devrimleri gibi teknolojik gelişmeler toplumsal ve siyasal tanımlamaları da değiştirecektir. Şimdiki zaman diliminde ister icat veya inşa edilmiş olsun ister biyolojik veya kültürel olarak tespit edilmiş olsun isterse de birtakım politik kuramların evrim şemasının aşılması gereken bir safhası olsun etni temelli ulus hâlâ tarihsel varlık alanının en önemli aktörüdür. Bununla birlikte ulusal tarih anlayışı yakın zamanların hikâyesidir. Ancak hak ve özgürlük taleplerinin artışıyla zenginleşecek bireysel dünya, ulusa dayalı düzeni eskitecektir. İşte o zaman

⁵⁹ Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1989.

⁶⁰ Arnold Toynbee, *Tarih Bilinci*, C. I, Çev. Murat Belge, Bates (E) Yayınları, İstanbul 1975, s. 10.

yeni bir hikâyeyi ayakta tutacak bir oyun kurucuya gereksinim duyulacaktır. Zira her devirde bir hikâyeye inanma ihtiyacı hissedilir.

Teritoryal teklif etno-ulusçuluğun popülaritesini koruyor olmasından kaynaklı zamanlama sorunu yaşıyor olabilir. Fakat eğer tarihçilik geçmişten ziyade bugün, dahası gelecek için ise niçin şimdiden teritoryal yaklaşım entelektüel dolaşıma girmesin. İnsan eylemlerinin sınırsızlığı düşüncenin ufku ile ölçülecek olursa teritoryal kurgu gizil bir teklif olarak masada bulunabilir. Dil, din ve özgün kültürel yapıların tüketilebilir öğeler olduğu düşünüldüğünde toprak bitişikliği ilkesi -bir noktaya kadar- ihtiyaç duyulan birliktelik harcı olabilir. Ulus kurgusu devlet aygıtlarıyla her gün tekrarlanan bir plebisit ise teritoryalite de bu kurguya biçim verip içerik sağlayabilir. Nitekim siyasal erklerin tutumları zaman ve mekâna bağımlı değişkenlerdir.

Ancak etnisiteye dayalı engin ulusal tarih bilincine/birikimine sahip olanlar belki de coşkulu bir tarafı bulunmayan teritoryal bir tasarımı hiçbir zaman kabullenemeyecekler. Oysaki teritoryal tarihyazımı doğada verili olarak bulunan etnik yapıları görmezden gelme eğiliminde değildir; aksine onların etnografik varlıklarını coğrafya üzerinde tespit edip tarihsel serüvenlerini nesnel olarak sergileme gayretindedir. Kısa bir süre homo-sovyeticus (Sovyet insanı) yaratımı peşinde olan Sovyet sistematigi çok geçmeden birlik içerisindeki etnik yapılara enternasyonalizm ideali doğrultusunda görece özgün hareket etme alanı tanıyarak -Sovyetik yoruma göre de olsa- teritoryal uluslardan oluşan siyasî bir paradigma sergilemiştir. Buradan hareketle ulus fenomeninin metaforik olarak birçok ideolojinin kalıbına girerek pek çok siyasî renge bürünebilecek bir müktesebata sahip olduğu söylenebilir.

Teritoryal düşünüşte federatif bir örgütlenme değil uzun vadede muhtemel akültürasyonlar yoluyla evrensel bir oluşum umut edilir. Elbette bu, teritoryalitenin fütüristik öngörüsü olabilir. Teritoryal tarihyazımı ise sivil bir inisiyatifle siyasal yapılar inşa etmekten ziyade çatışma üreten söylemlerden uzak, nesnel gözlemlere dayalı bir anlatının olabilirliğinin peşindedir. Bu ihtimal tarihyazımının metinselliği yani kurgulanabilirliği üzerinden ekspresyonist ya da postmodern bir yönelimi değil epistemolojik ve ontolojik olarak deneyimlenmiş (a posteriori) bilginin üretimini işaret eder.

Tarihsel soruşturmayı teorik düşünce temelinde kurgulamak yöntem bilimsel düşünmeyi geliştirir. İnsan ve toprak arasındaki ilişkiye antropolojik bir çerçeveden bakarak teritoryal bir geçmiş algısı yaratmak ulusun tesciline uğraşan tarihçiyi, takdisine uğraşan edebiyatçıdan ayıracaktır. Mülkiyete/ikamete dayalı ulusun kolektif itibarının ihyası için demokratik ve nesnel bir yaklaşım sergileyen teritoryal paradigma alternatif bir arayışın

öznesi olabilir. Teritoryal tarihyazımı coğrafyanın zaman değeri üzerinden yaşamın ritmini ortaya çıkararak sui generis bir izlekte ilerleyerek Galileo olabilmeyi göze almıştır.

Kaynakça

- Abdulla, N., *İmparatorluk Sınır ve Aşiret, Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*, Çev. Mustafa Aslan, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.
- Abélès, M., *Devletin Antropolojisi*, Çev. Nazlı Ökten, Dipnot Yayınları, Ankara 2012.
- Agamben, G., *Means without Ends: Notes on Politics*, Trans. Vincenzo Binetti and Cesare Casarino, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2000.
- Arık, R. O., *Coğrafyadan Vatana*, Hareket Yayınları, İstanbul 1967.
- Aristotle, *The Politics of Aristotle*, Trans. and with notes by Ernest Barker, Clarendon Press, Oxford 1948.
- Balibar, É., “European citizenship and cosmopolitanism in a global area”, Stavanger, Norway, August 2006. Nations Unlimited Konferansında yapılan konuşma metni. Erişim adresi <https://www.icorn.org/article/autumn-06-etienne-balibar>
- Bauman, Z., *Kimlik (Benedetto Vecchi tarafından gerçekleştirilmiş söyleşiler)*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara 2019.
- Berezin, M., “Territory, emotion and identity: spatial recalibration in a New Europe”, *Europe Without Borders: Remapping Territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, Eds. Mabel Berezin and Martin Schain, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2003, ss. 1-30.
- Braudel, F., *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1989.
- Breisach, E., *Tarihyazımı*, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- Brighenti, A. M., “On Territorology: Towards a General Science of Territory”, *Theory, Culture & Society*, Vol. 27, Issue 1, March 2010, ss. 52-72. Erişim adresi <https://doi.org/10.1177/0263276409350357>
- Elden, S., “Sınırları Olmayan Teritorya”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Çev. Utku Özmkas, C. 13, S. 1, Ocak 2020, ss. 127-134. Erişim adresi <http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/UtkuOzmakas%20Pdf.pdf>
- Erözden, O., *Ulus-Devlet*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Greenfeld, L., *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017.
- Gumilëv, L. N., *Etnogenez, Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2016.

- Hacısalihoglu, F., “Sovyetik Ulus ve Devlet Yaratım Sürecinde Tarihyazımı”, *Türk Tarihine Dair Yazılar Dede Korkut’un İzinde 30 Yıl, Prof. Dr. Üçler Bulduk’a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ed. Alpaslan Demir, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, ss. 427-438.
- Heater, D., *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Heaton, H., *Avrupa İktisat Tarihi I*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara 1985.
- Homer, H., *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008.
- Hobsbawm, E. J., *Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit ve Gerçeklik*, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- Iggers, G. G., *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Kostakopoulou, D., *The Future Governance of Citizenship*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Maine, H. S., *Ancient Law: Its Connection with The Early History of Society, and Its Relation to Modern Ideas*, John Murray, London 1863.
- Morgan, L. H., *La société archaïque*, Présentation et Introduction de R. Makarius, Anthropos, Paris 1971, (1ère éd., 1877).
- Nalbant, A., *Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye, On İki Levha Yayıncılık*, İstanbul 2012.
- Özer, S., “Egemenlik Teorisindeki Geçişler ve Dönüşümler: Tanrı, Özne, Devlet”, *Otonom*, S. 28, 2013, ss. 26-35.
- Özhan, M., *Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2016.
- Paasi, A., “Bounded Spaces in a ‘borderless world’: Border Studies, Power and the Anatomy of Territory”, *Journal of Power*, Vol. 2, No. 2, August 2009, ss. 213-234. Erişim adresi <https://doi.org/10.1080/17540290903064275>
- Paddison, R., *The Fragmented State, the Political Geography of Power*, Blackwell, Oxford 1983.
- Prescott, V.; Triggs, G. D., *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geography*, Brill/Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2008.
- Santamaria, Y., “Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul 1998, ss. 20-30.
- Schnapper, D., *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev. Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995.

- Smith, A. D., *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.
- Smith, A. D., *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Toluner, S., *Milletlerarası Hukuk Dersleri, Devletin Yetkisi (Yer ve Kişiler Bakımından Çevresi ve Niteliği)*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1996.
- Toynbee, A., *Tarih Bilinci*, C. I, Çev. Murat Belge, Bates (E) Yayınları, İstanbul 1975.
- Uslu, A., “Yurttaşlığa Dayalı Ulus ve Ötesi: Fransa’da Ulus ve Ulusçuluk (XI.-XX. Yüzyıl)”, *Mülkiye Dergisi*, C. 37, S. 4, 2013, ss. 79-117.
- Vincent, A., *Modern Politik İdeolojiler*, Çev. Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul 2006.
- Wenden. C. W. De., “Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem de Ortak”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul 1998, ss. 39-48.
- Yıldız, A., *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Zernatto, G., “Nation: The History of a Word”, *The Review of Politics*, Trans. Alfonso G. Mistretta, Vol. 6, Issue 3, 1944, ss. 351-366. Erişim adresi <https://doi.org/10.1017/S0034670500021331>

İnternet Kaynakları

<https://kemavrora.ru/tr/etnogenezi-biosfera-zemli-iz-nedavno-prochitannogo-gumil-v-lev---etnogenezi.html> Erişim tarihi 25.01.2021.